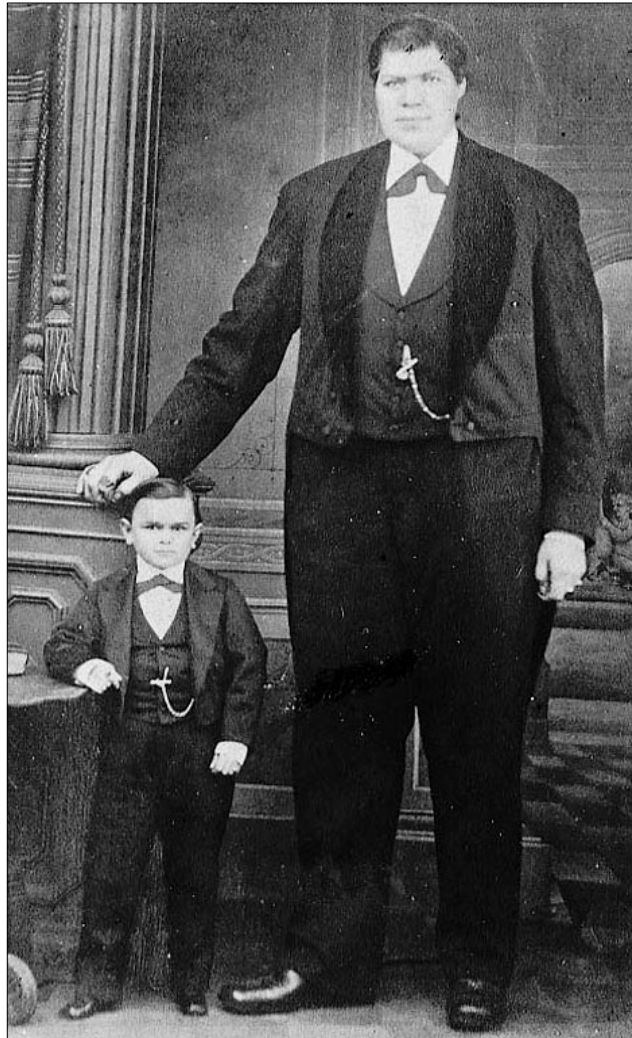

Wonder der natuur of wonder der cultuur?

Over de theoretische benaderingen van lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow

Nathanje Dijkstra

3142752

27/01/2011

Onderzoeksseminar III

Cultuurgeschiedenis van het lichaam

Inhoudsopgave

INLEIDING	3
I. DE NEGENTIENDE-EEUWSE FREAKSHOW	6
OPKOMST VAN DE FREAKSHOW	6
PRAKTIJKEN	7
NEGATIEVE REACTIES	9
ROEM EN RIJKDOM	9
II. THEORETISCHE BENADERINGEN	11
ESSENTIALISME	11
SOCIAALCONSTRUCTIVISME	12
III. ONDERZOEK NAAR DE FREAKSHOW	14
IV. DISABILITY STUDIES	20
ONTSTAAN VAN DISABILITY STUDIES	20
THEORIE	21
POLITIEKE DOELEINDEN	23
V. KRITIEK	25
VI. NIEUWE BENADERING	31
CORPORALISME	31
DISABILITY STUDIES ZONDER POLITIEK DOEL	32
CONCLUSIE	34
LITERATUURLIJST	36
BRONNEN	36
LITERATUUR	36

Voorpagina afbeelding: Emanuel Anderson en Kaspar Ludwig rond,
Teleac NOT, 'Verre Verwanten - Raar maar waar'
www.verreverwanten.nl/themas/feesten%20en%20gewoontes/kermis%20in%20de%20stad/770.html (27/01/2010).

Inleiding

‘Groot Contrast in de Natuur. De Reus Emanuel Anderson, bijgenaamd de Koning er Reuzen, 25 jaren oud, geboren in Zweden in de provincie Wester-Gothand, is 2 meter 35 centimeter lang in omtrek 2 meter en weegt 250 Ned. Ponden. Hij is beleefd, verstandig en een volmaakt gentleman in zijne manieren. (...) Hij is door de voornaaste personen van Europa bezocht. Vergezeld van den Heer Kaspar Ludwig, 23 jaren oud, geboren te Weenen (Oostenrijk), die niet langer is dan 90 centimeter. Deze schoonste en beroemdste miniatuurmensch heeft bijna geheel Europa doorreisd. Deze zoo belangwekkende als keurige tentoonstelling, welke het publiek van alle groote steden van Europa heeft verrast, zal zeker door het publiek van deze stad met groot genoegen worden gezien, want dergelijke natuur-wonderen, eenig in hunne soort, hebben zich deze eeuw niet voorgedaan. Alsdus, zoo als een tijdgenoot zegt: *Niemand verzuime de gelegenheid deze menschensoort te gaan aanschouwen.* (...)’¹

Na het lezen van bovenstaande tekst als advertentie voor een kermisattractie, wist de lezer van de *Leeuwarder Courant* van 16 juli 1876 vrijwel alles over de lichamelijke kenmerken van Emanuel Anderson, een man uit Zweden van bijzonder groot postuur. Het zou door de meeste eenentwintigste-eeuwers als bijzonder onprettig worden ervaren om met lengte en gewicht in een regionaal dagblad te verschijnen, geplaatst tussen een advertentie voor een show met een levende zeemeermin en een act van een dwerg met de artiestennaam Tom-Pouce. Advertenties als deze waren in de negentiende eeuw echt geen bijzonder verschijnsel. Regelmatig waren er shows op kermissen en in theaters waarin mensen met een lichamelijke handicap de attractie waren. Talloze eigenaren van freakshows trokken door Europa en de Verenigde Staten om met een Siamese tweeling, een dwerg, een reus of een vrouw met een baard een optreden te geven. De mogelijkheid om te controleren of deze mensen werkelijk waren zoals ze werden gepresenteerd, zorgde voor spektakel. Een mengeling van spanning en verwondering maakte dat de freakshows een groot en breed publiek trok.²

In 1978 heeft literatuurhistoricus Leslie Fiedler als eerste onderzoek gedaan naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. Sindsdien zijn er tientallen studies uitgebracht over dit onderwerp. Deze studies zijn uitgevoerd binnen *Disability Studies*, een interdisciplinair onderzoeksveld waarin wetenschappers zich bezighouden met de manier waarop lichamelijk gehandicapten benaderd zijn in het verleden, en in het heden. Over de vraag hoe een lichamelijke handicap geduid zou moeten worden is een levendig debat gaande.

¹ *Leeuwarder Courant*, 16 juli 1876, 3.

² Marja Keyser, *Komt dat Zien! De Amsterdamse Kermis in de Negentiende Eeuw* (Amsterdam 1976) 121-140.

De manier waarop er tegen mensen met een lichamelijke handicap in de negentiende-eeuwse freakshow wordt aangekeken zegt iets over de visie op de eigenschappen en veranderlijkheid van de mens en is daarom interessant om vanuit cultuurhistorisch perspectief te onderzoeken. In mijn onderzoek richt ik me op de verschillende theoretische benaderingen van lichamelijk gehandicapten, en het onderzoek naar de negentiende-eeuwse freakshow zal dan ook als casestudy dienen. Ik ga onderzoeken wat het theoretische kader is waarbinnen recent onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow is uitgevoerd en dit vergelijken met de theorie waartegen het zich verzet. Om het onderzoek in een contextueel kader te plaatsen zal ik beginnen met de introductie van het fenomeen freakshow, waarin ik op basis van primaire bronnen en secundaire literatuur kort de ontwikkeling van deze vorm van vermaak in Europa en de Verenigde Staten zal beschrijven. Vervolgens ga ik de bestaande theoretische benadering uiteenzetten en deze met elkaar vergelijken om een duidelijk kader te schetsen waarbinnen verschillende wetenschappers lichamelijk gehandicapten onderzoeken. Daarna zal ik de reeds verschenen studies naar de negentiende-eeuwse freakshow behandelen, om zo duidelijk te krijgen op welke manier er tot nu toe is geschreven over het onderwerp. Ik zal hierbij ingaan op de bronnen die gebruikt worden, de methoden die toegepast zijn en de manier waarop de verschillende auteurs de freakshow hebben gewaardeerd. Daaropvolgend zal ik de studie naar de freakshow plaatsen in het onderzoeksveld van *Disability Studies*, om erachter te komen hoe het fenomeen lichamelijk gehandicapt zijn hierbinnen geïnterpreteerd wordt. Ik zal onderzoeken welke theoretische benaderingen binnen het onderzoeksgebied dominant zijn en voor welke problemen het oplossingen wil bieden. Vervolgens zal ik aandacht besteden aan de kritiek die ingebracht kan worden tegen deze heersende theoretische benadering. Hiermee wil ik ten slotte aantonen dat er redenen zijn om te pleiten voor een nieuwe theoretische benadering. Een benadering die mijns inziens de neutraliteit van het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow ten goede zal doen komen.

Dit onderzoek zal grotendeels een vergelijkende studie beslaan. Beschrijvingen van de verschillende theoretische benaderingen worden tegenover elkaar geplaatst en vergeleken. Recente literatuur over de negentiende-eeuwse freakshow wordt zodoende als primaire en secundaire bron gebruikt. Primair om de theoretische benadering van lichamelijk gehandicapten te onderzoeken, en secundair om de negentiende-eeuwse freakshow te beschrijven. In deze beschrijving zal ik eveneens verwijzen naar een aantal primaire bronnen uit de negentiende eeuw, zoals krantenadvertenties, krantenartikelen en autobiografieën.

Ten slotte wil ik opmerken dat hoewel niet alle mensen die als lichamelijk gehandicapt beschouwd worden, zichzelf ook daadwerkelijk gehandicapt voelen. Toch hebben ze te maken met een lichaam wat afwijkt van de norm, ongeacht of deze norm biologisch of cultureel bepaald is, of wenselijk dan wel onwenselijk gevonden wordt. Daarom heb ik er in dit onderzoek voor gekozen de term 'lichamelijk gehandicapt' te gebruiken, om zo de duidelijkheid van mijn onderzoek te bevorderen.

I. De negentiende-eeuwse Freakshow

Komt dat zien! Dat was de frase die werd geroepen door de showmeesters op de Amsterdamse kermis aan de Nieuwmarkt. Mensen kwamen het zien, want al vanaf het begin van de negentiende eeuw had deze kermis de zogenaamde wonderen der natuur op het programma staan en was het een van de meest populaire attracties. Bij de wonderen der natuur, wat later de freakshow werd genoemd, konden mensen met een lichamelijke handicap bewonderd worden. Voor een klein bedrag stond men oog in oog met de veelbesproken menselijke curiositeiten. De vrouw met de baard, de dwerg en de reus, de Siamese tweeling of het levende skelet, waren graag geziene attracties op menig kermis.³ Rondom deze mensen werd een grote show gemaakt waarin de bijzonderheid van het lichaam nog meer uitvergroot werd. Lange mensen werden optisch langer gemaakt door ze een hoge hoed op te zetten of ze naast een dwerg te plaatsen. Mensen zonder armen schilderden met hun voeten prachtige kunstwerken om te laten zien waar ze allemaal toe in staat waren zonder handen. Ook in de rest van Europa en in de Verenigde Staten werden shows opgevoerd met lichamelijk gehandicapten, waar een veelzijdig publiek op af kwam.⁴

Opkomst van de freakshow

Vanaf de middeleeuwen waren er door heel Europa shows waar mensen met een lichamelijke afwijking tentoongesteld werden voor geld. Deze mensen trokken als attractie van kermis tot kermis om een act op te voeren. Ook aan veel vorstenhoven waren mensen met dwerggroei of reuzen graag geziene gasten.⁵ Dit werd uitgebreid in de achttiende eeuw, met theatershows en rareitenkabinetten. Mensen met een lichamelijke afwijking werden als monsters beschouwd of als door God bedoelde afwijkingen van natuurlijke orde. Hoewel vaak met angst benaderd, werden deze mensen ook gezien als een wonder. De mengeling van angst en verwondering maakte lichamelijk gehandicapten tot aandachtstrekkingen en objecten van amusement.⁶ De verwondering over het bijzondere menselijke lichaam was zodoende niet nieuw, maar de verklaring van en de manier waarop er werd omgegaan met deze andere medemens veranderde wel. In de achttiende en de negentiende eeuw werd het concept monster voor een deel

³ Keyser, *Komt dat Zien!*, 121-140.

⁴ Ann Featherstone, 'Showing the Freak. Photographic Images of the Extraordinary body', in: Simon Popple and Vanessa Toulmin (ed.), *Visual Delights. Essays on the Popular and Projected Image in the 19th Century* (Wiltshire 2000) 135-142.

⁵ Joe Nickell, *Secrets of the Sideshows* (Lexington 2005) 4-9.

⁶ Robert Bogdan, *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit* (Chicago 1988) 25-31.

ontmythologiseerd doordat de wetenschap steeds meer kennis kreeg over het menselijk lichaam en de natuur.⁷ De religieuze duiding van lichamelijke afwijkingen nam voor veel mensen aan overtuiging af toen de wetenschap de mens en zijn of haar lichaam op zichzelf ging onderzoeken. De natuur en de mens als onderdeel daarvan werd gecategoriseerd en er werd geprobeerd een norm te stellen om te bepalen wat natuurlijk was. Nieuwe ontdekkingen werden gedaan, en van ogenschijnlijke godswonderen werd steeds meer naar de biologische oorzaak gezocht. Er werd gestreefd naar een materialistische en rationele benadering van de natuur en het menselijk lichaam. Door te bepalen en te verklaren wat normaal was, werd eveneens duidelijk wat abnormaal was. De categorie van *lusus naturae* werd geïntroduceerd, een categorie waarmee afwijkende natuurfenomenen werden aangeduid. Mensen met een lichamelijke handicap werden zo wonderen der natuur. De toenemende aandacht voor menselijke curiositeiten versterkte de populariteit van de freakshows in Europa en de Verenigde Staten. Een populariteit die in de tweede helft van de negentiende eeuw een hoogtepunt bereikte.⁸

Praktijken

Toenemende kennis over het menselijk lichaam maakte echter niet dat het beeld van lichamelijke gehandicapten volledig ontmythologiseerde. De verhalen over hoe het kwam dat sommige brave burgers toch kinderen met dwerggroei kregen of de manier waarop Siamese tweelingen ontstonden, joegen nog altijd veel mensen de stuipen op het lijf. Zo werd over John Merrick, de man die om zijn vergroeiingen in zijn gezicht bekend stond als *the elephant man*, het verhaal verteld dat zijn moeder tijdens de zwangerschap was geschrokken van een olifant en hij daarom misvormd was geboren.⁹ Verhalen als deze maakte freaks nog interessanter en werden dan ook gebruikt om nog meer publiek te trekken. De eigenaren van de freakshows trokken van alles uit de kast om een groot en breed publiek naar hun voorstelling te trekken. Misleiding was een gevierde tactiek. Er werd een levensverhaal om de freak in kwestie heen bedacht, inhakend op de eigentijdse interesse voor alles wat exotisch was. Door middel van affiches en artikelen in de kranten werd het publiek opgeroepen om te komen kijken naar de spectaculaire lichamen van reuzen, dwergen, mensen met meerdere ledenmaten of met overmatige haargroei. Het tentoonstellen alleen werd in veel gevallen nog niet spectaculair genoeg gevonden. Er werden acts ingestudeerd en toneelstukken opgevoerd, om het geheel nog opzienbender te maken.¹⁰

Voorafgaand aan veel Nederlandse kermissen werden recensiegidsen uitgebracht, de

⁷ Rosemarie Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* (New York 1997) 55-58.

⁸ Bogdan, *Freak Show*, 25-68.

⁹ Featherstone, 'Showing the Freak', 135-142.

¹⁰ Bogdan, *Freak Show*, 69-93.

zogenaamde kermiswandelaar. Hierin werd uitgebreid beschreven wat er te zien was op de kermis en op welke manier het publiek deel mocht nemen aan de freakshow. Zo is in een kermiswandelaar uit 1835 te lezen dat Scapiglione, een man met een haardos in de vorm van een Romeinse helm, een act opvoerde op de kermis op de Botermarkt in Amsterdam.¹¹ Het publiek werd door Scapiglione vermaakt met prachtige liederen en ondertussen konden mensen met hun handen door zijn haar woelen om te voelen of het echt was. De mogelijkheid om te onderzoeken of het lichaam van de tentoongestelde echt was maakte de show nog populairder. In sommige gevallen werd het lichaam van een freak zo abnormaal gevonden, dat het publiek zich afvroeg of het niet voor de gek gehouden werd.¹² In enkele gevallen was dat ook zo. Zo was de eerste show van de Amerikaanse showmeester P.T. Barnum een voorstelling met een vrouw van wie gezegd werd dat ze honderdeenenzestig jaar oud zou zijn, en de verzorgster was geweest van George Washington. Uiteindelijk bleek deze vrouw de leeftijd van tachtig te hebben bereikt en Washington had ze nooit ontmoet.¹³ Ook in de *Leeuwarder Courant* van 16 juli 1876 wordt er geschreven over het natuurwonder van een levende zeemeermin waarbij een discussie is ontstaan over de echtheid. ‘Aan het bestaan van dit wezen, half mensch en half visch, is steeds hard getwijfeld, en, zoo de natuuronderzoekers het bestaan meenden te mogen aannemen, werden zij al spoedig gedesillusionneerd. Eens had men voor eene zeemeermin willen laten doorgaan, wat later niets anders bleek te zijn dan het lijf van een visch, waarop de kop van zekeren aap netjes was vastgehecht.’¹⁴ De toetsing van een attractie op echtheid werd dan ook een belangrijk element van spanning en aandacht voor de show. De discussie over de echtheid van het verhaal rondom een dwerg of een reus maakte dat de publiciteit toenam. Showmeesters buiten dit uit door mensen in het publiek de opdracht te geven tijdens de show op te staan en openlijk de betrouwbaarheid van een act te bevragen.¹⁵ Vooraanstaande artsen kregen dan de kans om lichamelijk onderzoek uit te voeren op mensen met een lichamelijke afwijking en de uitkomst hiervan werd gebruikt als autoriteit en certificaat van echtheid in de promotie van de show.¹⁶ Een verschijnsel waarover te lezen is in het artikel over de zeemeermin in de *Leeuwarder Courant*. ‘Op het drooge leven intusschen zoovele, met ene halfslachtige natuur, dat, met het oog hierop het bestaan van de zeemeermin niet zo verdacht zou behoeven voor te komen. De mannen der

¹¹ Geheugen van Nederland, ‘Kermiswandelaar DE VERMAKELIJKE AMSTERDAMSCH E KERMIS-WANDELAAR Van Zondag den 6den tot Zaterdag den 12den September 1835’, [¹² Keyser, *Komt dat Zien!*, 124.](http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/KBMI01:LblMoormannC166/&p=1&i=16&st=wandelaar&sc=(wandelaar)/ (27/01/2010)”. </p></div><div data-bbox=)

¹³ Benjamin Reiss, ‘P.T. Barnum, Joyce Heth and Antebellum Spectacles of Race’, *American Quarterly* 51:1 (1999) 78-107.

¹⁴ *Leeuwarder Courant*, 16 juli 1876, 2.

¹⁵ Bogdan, *Freak Show*, 25-68.

¹⁶ Keyser, *Komt dat Zien!*, 121-124.

wetenschap hebben het in hunne magt, de zaak hier te onderzoeken en uit te maken of onze dame al dan niet tot hetzelfde genus als de vliegende Hollander, de zeeslag enz. behoort.¹⁷

Duidelijk wordt dat de negentiende-eeuwse freakshow een opzienbarend evenement was waar mensen niet over uitgesproken raakten. De spanning en de verwondering over de natuur, de mogelijkheid om het te onderzoeken en de lage toegangsprijs voor de attracties maakte dat de freakshow een zeer gemêleerd publiek trok. Zowel arbeiders als artsen en ambtenaren kwamen om de menselijke curiositeiten te bewonderen.¹⁸

Negatieve reacties

Vanaf het begin van de negentiende eeuw kwam er ook kritiek op de freakshow. Kranten beschuldigden eigenaren van de shows ervan aan een slinkse vorm van diefstal te doen, door wisselgeld van toegangkaartjes niet terug te geven. Verschillende Amerikaanse kerkgenootschappen ontraadden de kerkgangers om naar de freakshow te gaan kijken, omdat het moreel verval teweeg zou brengen en de artiesten in de amusementswereld er een dubieuze moraal op na zouden houden. In de loop van de twintigste eeuw kwam er ook kritiek op de tentoonstelling van lichamelijk gehandicapten. Dit werd steeds vaker onethisch en verwerpelijk gevonden. De kritiek in de negentiende eeuw richtte zich enkel op het feit dat mensen binnen de amusementswereld geen vaste verblijfplaats hadden en daarom beschouwd werden als onbetrouwbare landlopers.¹⁹

Roem en rijkdom

Ondanks de kritieken, beleefde de freakshow een hoogtepunt aan populariteit in de tweede helft van de negentiende eeuw. Door heel Europa en de Verenigde Staten waren de optredens te bewonderen en zowel de eigenaren als de lichamelijk gehandicapten die optraden konden veel geld verdienen met hun show.²⁰ In sommige gevallen kon de freak zelf ook rijk en beroemd worden. Charles Stratton, de dwerg die optrad als Generaal *Tom Thumb*, was een dergelijke beroemdheid. Hij leefde van 1838 tot 1883 en reisde Europa en de Verenigde Staten rond in shows van de eerder genoemde Barnum. Vanwege zijn kleine postuur en zijn charmante optreden was Stratton zo populair dat hij nog maar een aantal keer per jaar hoefde op treden. Het leven van deze Generaal Tom Thumb stond volledig in de schijnwerpers. Toen hij in 1863 trouwde met Lavinia Warren, een meisje dat eveneens dwerggroei had en optrad in een show van Barnum, werd dat uitgebreid beschreven in de kranten. Er werd gesteld dat dit huwelijk een van de vele

¹⁷ *Leeuwarder Courant*, 16 juli 1876, 2

¹⁸ Keyser, *Komt dat Zien!*, 121-124.

¹⁹ Bogdan, *Freak Show*, 69-93.

²⁰ Feahterstone, 'Showing the Freak', 135-142.

verkooptrucs was waar Barnum om bekend stond.²¹ In haar autobiografie schrijft Warren echter dat de liefde tussen haar en Stratton oprecht was en ze nooit de bedoeling hebben gehad een financieel voordeel uit de aandacht te halen. 'As the General and myself were expecting to marry each other, and not Mr. Barnum, and as, moreover, we were neither of us marrying for money, we did not quite see that a money offer was any part of the business; so we declined.'²² Het is moeilijk om de betrouwbaarheid van een autobiografie vast te stellen, want deze kon in dienst staan van de promotie van de show. Met het huwelijk van Stratton en Warren wordt echter duidelijk dat, hoewel het goed mogelijk was een leven buiten het podium van de freakshow op te bouwen, alles wat de artiest uit de freakshow deed of was in twijfel werd getrokken. Niets was wat het leek in de freakshow en daarmee kon alles in dienst staan van de promotie van de voorstelling.²³

Over het verloop van de populariteit in de twintigste eeuw bestaat discussie. Enkele historici menen dat de populariteit van de freakshow vanaf de jaren veertig van de twintigste eeuw afneemt om uiteindelijk te verworpen tot een afkeurenswaardig fenomeen.²⁴ Er zijn echter ook cultuurwetenschappers die erop wijzen dat de freakshow nog altijd in nieuwe vormen voortbestaat en de tentoonstelling van abnormale lichamen in films en televisieprogramma's aan populariteit niet heeft ingeboet. De symbolische betekenis van de freakshow zou daarin nog altijd aanwezig zijn.²⁵ Waar historici het over eens zijn is het gegeven dat lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow onderdeel waren van een groot evenement waar tijdgenoten zeer verwonderd over waren. Showmeesters maakten dat lichamelijke gehandicapten een eigen context van amusement en publieke identiteit kregen. Iemand die als freak optrad had geen persoonlijke identiteit in de voorstelling, want zijn of haar lichaam werd in een context van entertainment gezet en verkreeg zo een publieke betekenis.²⁶ Deze betekenis wordt door cultuurhistorici van het lichaam verschillende gewaardeerd. De studie naar lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow richt zich dan ook op de duiding en de betekenisgeving van de freak.

²¹ Bogdan, *Freak Show*, 147-175.

²² Livinia Warren, 'Mrs. Tom Thumb's Autobiography', *New York Tribune Sunday Magazine* September (1906) 3-4.

²³ Bogdan, *Freak Show*, 94-116.

²⁴ *Ibidem*, 62-68.

²⁵ Rachel Adams, *Sideshow U.S.A.: Freaks and the American Cultural Imagination* (Chicago 2001) 1-25.

²⁶ Featherstone, 'Showing the Freak', 135-142.

II. Theoretische benaderingen

De reus Emanuel Anderson werd in de advertentie in de Leeuwarder Courant beschreven als iemand waarvan de wereld moest weten dat hij bestond. Hij was zoveel groter dan de meeste Europese mannen van middelbare leeftijd, dat er wel iets wonderlijks moest zijn gebeurd met het lichaam van deze man. Zijn collega, de dwerg Kaspar Ludwig, had eveneens een uitzonderlijke lengte. Beiden werden ze dan ook beschouwd als natuurwonderen.²⁷ Voor biologen en medici is dwerg- en reuzengroei niet meer zo wonderlijk. Het is duidelijk geworden hoe het komt dat iemand een lengte van twee meter vijfendertig kan bereiken, of wanneer de groei van een man stopt bij 90 centimeter.²⁸ Over de vraag hoe deze afwijkingen geduid moeten worden bestaat echter wel een debat. Een debat waarbij de grenzen tussen alfa-, beta-, en gammawetenschappen overschreden worden, omdat het te maken heeft met ideeën over manier waarop de werkelijkheid tot stand komt. Is de werkelijkheid een kenbaar en vaststaand gegeven of is het een veranderlijke en subjectieve constructie?²⁹ Dit debat over het tot stand komen van menselijke eigenschappen speelt een belangrijke rol in het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. De uitkomst bepaalt namelijk het theoretische kader waarbinnen de lichamelijk gehandicapte onderzocht wordt. Hadden Anderson en Ludwig een groeistoornis of zijn het voorbeelden van menselijke variatie? Hierover lijken momenteel twee theoretische uitgangspunten te bestaan. Het uitgangspunt van het essentialisme en van het sociaalconstructivisme.

Essentialisme

Het essentialisme is een filosofie waarbij wordt uitgegaan van de idee dat eigenschappen van de mens vastliggen en door de natuur bepaald zijn. Deze gedachte is onder andere geformuleerd door Plato en aangehangen door Verlichtingsdenkers.³⁰ Aan het essentialisme liggen drie basisprincipes ten grondslag. Allereerst is er het principe van het bestaan van essenties. Er wordt uitgegaan van de idee dat aan de waarneming van fenomenen vaste vormen ten grondslag liggen. Dit zijn eigenschappen en karakteristieken die voor elke vorm van leven vastgelegd zijn. Het vermogen van de mens om te kunnen praten zou een voorbeeld kunnen zijn van een dergelijke

²⁷ *Leeuwarder Courant* 16 juli 1876, 3.

²⁸ J.L. Van den Brande e.a., *Kindergeneeskunde* (Maarssen 1998) 279-291.

²⁹ John D. DeLamater en Janet Shibley Hyde, 'Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality', *Journal of sex research* 35:1 (1998) 10-18.

³⁰ Oxford Dictionary of Philosophy, 'Essentialism', www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t98.e1139 (26/012011).

eigenschap. Het tweede basisprincipe is de gedachte dat er geen sprake is van uitbreidende variatie. De variatie in de natuur staat vast en is een reflectie van de onveranderlijke vaststaande vormen. Zo bestaat er in essentie een verschil tussen mannen en vrouwen, want mannen en vrouwen hebben van nature een verschillend lichaam. De indeling tussen man en vrouw is een biologisch bepaald en vaststaand gegeven. Ten slotte wordt er binnen het essentialistische uitgangspunt gesteld dat er sprake is van voortdurende continuïteit. Er treedt geen verandering op in de tijd die verstrijkt. Menselijke eigenschappen zijn in plaats en tijd hetzelfde. De natuur vormt de vaststaande werkelijkheid en is door middel van meten en waarnemen te onderzoeken en te toetsen. Het essentialistische denken heeft de westerse filosofie en wetenschap tot ver in de twintigste eeuw gedomineerd en binnen onderzoeksgebieden als neurowetenschappen, sociobiologie en genetica geldt deze theorie nog altijd als basisaanname.³¹

Het essentialistische uitgangspunt heeft dan ook een lange tijd het denken over de aard van het menselijk lichaam beïnvloed. Lichamelijk gehandicapten worden vanuit een essentialistische theorie beschouwd als mensen die te maken hebben met een lichamelijke afwijking, ontstaan door een genetische fout of door een ongeluk. Problemen en handicaps die ontstaan komen voort uit het afwijkende lichaam en kunnen zodoende beschouwd worden als een persoonlijk probleem.³² Vanuit dit essentialistische denken werden er in de twintigste eeuw manieren gevonden om afwijkingen te bestrijden. Door middel van operaties en medicijnen werden veel afwijkingen weggenomen of aangepast. Het werd bijvoorbeeld mogelijk om Siamese tweelingen van elkaar te scheiden of de groei van een reus in de puberteit te beperken. Mensen zonder armen kregen protheses waarmee het leek alsof ze wel armen hadden en vrouwen met baardgroei konden door het slikken van hormoonpillen de haargroei op de ongewenste plekken laten ophouden.³³ De essentie van lichamelijk gehandicapt zijn is weliswaar hetzelfde gebleven, maar de mens is nu voor een groot gedeelte in staat om de natuur aan te passen en fouten te corrigeren.

Sociaalconstructivisme

Vanuit het postmodernistische denken is er vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw kritiek gekomen op het essentialistische uitgangspunt van wetenschappelijk onderzoek. Er werd geageerd tegen het modernisme en het verlichtingsdenken waarbinnen allesomvattende theorieën de werkelijkheid moesten verklaren.³⁴ Het essentialisme en daarmee gepaard gaande positivisme ging er teveel vanuit dat de werkelijkheid meetbaar en volledig objectief kenbaar was. Er werd

³¹ DeLamater en Hyde, 'Essentialism vs. Social Constructionism', 10-18.

³² Michael Oliver, *Understanding Disability. From Theory to Practice* (Londen 1996) 30-42.

³³ Bogdan, *Freak Show*, 277-278.

³⁴ G.G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century* (Hanover 1997) 12-15.

een nieuwe theorie geformuleerd waarbij aandacht kwam voor veranderlijkheid en de culturele bepaaldheid van de ervaring van werkelijkheid. Categorieën als sekse, emotie en ziekte werden niet als biologisch bepaalde en vaststaande menselijke eigenschappen beschouwd, maar als ideeën waar de samenleving impliciete afspraken over had gemaakt en daarom voor werkelijkheid werden aangenomen.³⁵ Deze filosofie wordt het sociaalconstructivisme genoemd. Het sociaalconstructivistische denken ontkent de basisideeën achter het essentialisme. Er wordt vanuit gegaan dat er geen vaste vormen ten grondslag liggen aan de werkelijkheid. De werkelijkheid wordt geconstrueerd door sociale relaties en cultuur. Man en vrouw worden als verschillend beschouwd omdat daar impliciete sociale afspraken over gemaakt zijn en dit in stand wordt gehouden. Doordat we er vanuit gaan dat man en vrouw verschillend zijn, behandelen we kinderen bij het opvoeden al verschillend, waardoor ze zich ook verschillend gaan gedragen. Het verschil tussen man en vrouw komt zodoende tot stand door een cultureel proces en is niet een noodzakelijk gevolg van de natuur. Cultuur wordt binnen het sociaalconstructivisme beschouwd als een veranderlijk proces. Er is zodoende sprake van discontinuïteit, en niet van onveranderlijke natuurlijke wetmatigheden in menselijke eigenschappen.³⁶ Ook de manier waarop lichamelijke gehandicapt zijn in het heden werd geduid wordt binnen het sociaalconstructivisme gezien als een culturele constructie. Lichamelijke gehandicapten lijken afwijkingen van een natuurlijke aard te hebben, maar in feite is er sprake van menselijke variatie. Normaal zijn is geen vaststaand biologisch gegeven. Elk mens is in meer of mindere mate normaal, of in meer of mindere mate gehandicapt. De gedachte dat lichamelijke gehandicapt zijn een afwijking van een norm is, is een sociale constructie omdat de norm eveneens een sociale constructie is.³⁷ Waar binnen het essentialisme menselijke eigenschappen gezien wordt als universeel, natuurlijk en vaststaand, wordt er binnen het sociaalconstructivisme gedacht dat menselijke eigenschappen uniek, cultureel bepaald en veranderlijk zijn. De lichamelijke gehandicapte in de negentiende-eeuwse freakshow kan zodoende gezien worden als iemand met een natuurlijke afwijking of als iemand waar de samenleving over had besloten dat hij of zij een afwijking had. Hoewel de verwondering over bijzondere lichamen wellicht weggenomen is, blijft de vraag of de lichamelijke gehandicapte in de negentiende-eeuwse freakshow wel een wonder der natuur was. Wellicht waren Anderson en Ludwig vooral wonderen der cultuur.

³⁵ Peter Burke, *Wat is Cultuurgeschiedenis?* (Utrecht 2007) 113-115, 141-143.

³⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Naturalistic Approaches to Social Construction', Plato.stanford.edu/entries/social-construction-naturalistic (24/01/2010).

³⁷ Oliver, *Understanding Disability*, 30-42.

III. Onderzoek naar de freakshow

‘It seems that my deliberately unfashionable book has opened the way for an innovative yet mainstream volume on a once iconoclastic subject that is nevertheless published by a university press (...).’³⁸ Leslie Fiedler spreekt in 1996 zijn verbazing en blijdschap uit over de invloed die hij met zijn onderzoek heeft gehad op het ontstaan van een bundel over de negentiende-eeuwse freakshow. Het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten werd lange tijd enkel uitgevoerd door academici binnen de medische wetenschap. Cultuurhistorisch onderzoek had zich voornamelijk gericht op elitecultuur en de freakshow maakte daar geen onderdeel van uit. Pas toen Fiedler in 1978 zich bezig ging houden met de negentiende-eeuwse freakshow, werd er gekozen voor een culturele benadering van de lichamelijk gehandicapte binnen een fenomeen dat lange tijd als volksvermaak werd beschouwd. In zijn boek *Freaks: Myths and Images of the Secret Self*, richt Fiedler zich niet op medisch onderzoek naar lichamelijk gehandicapten, maar vestigt hij de aandacht op de culturele waarde van de freak in de freakshow. Met dit werk heeft hij een weg gebaand voor nieuw onderzoek naar de freakshow en naar lichamelijk gehandicapten vanuit cultuurhistorisch perspectief.

Dit nieuwe onderzoek kwam echter pas tien jaar later, in 1988, met een studie van Robert Bogdan. In zijn boek *Freakshow: Presenting Human Oddities for Amusement and Profit* richt Bogdan zich op de manier waarop het karakter van de freak in de freakshow werd neergezet. Hij kiest bewust voor het gebruik van de term freak, omdat dat de term was die werd gebruikt door de lichamelijk gehandicapten in de amusementswereld zelf. Bogdan stelt in zijn inleiding dat lichamelijk gehandicapten in het heden vaak geassocieerd worden met kwaadaardigheid, iets wat hij terugziet in horrorfilms en karakters in literatuur. Daarnaast is zijn vooronderstelling dat lichamelijk gehandicapten die optraden in de freakshow inhumain waren behandeld. Om erachter te komen of dit het geval was maakt hij gebruik van het promotiemateriaal dat verspreid werd in de aanloop naar de freakshow en de producten die na afloop van de show werden verkocht. Zo heeft hij gebruik gemaakt van advertenties, affiches en krantenartikelen. Bogdan wijst erop dat deze bronnen zijn ontstaan met als doel publiek te trekken. Dit geeft hem echter inzicht in de manier waarop mensen getrokken werden en wat hen overhaalde om te komen kijken naar de

³⁸ Rosemarie Garland-Thomson (ed.), *Freakery. Cultural Spectacles of the Extraordinary Body* (New York 1996) xvi.

freakshow. Een ander type bron waar Bogdan gebruik van maakt zijn de biografische pamfletten die verkocht werden bij de shows en waarin beschreven werd waar de freak vandaan kwam, waar hij of zij al had opgetreden en wat vooraanstaande artsen te zeggen hadden over de authenticiteit van de freak. Deze pamfletten waren grotendeels overdreven en aangevuld met onwaarheden. De onwaarheden en frauduleuze verhalen waren echter onderdeel van de freakshow en dat maakt ze volgens Bogdan, tot waardevolle bronnen van informatie over de constructie van de freak. Om de freakshow ook vanuit het perspectief van de lichamelijke gehandicapte te onderzoeken, maakt hij ten slotte gebruik van autobiografieën van mensen die optraden als freak.³⁹

Bogdan komt in zijn onderzoek tot de conclusie dat er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen het beeld dat van lichamelijke gehandicapten in de freakshow werd neergezet, en het feitelijke lichaam van degene die op het podium stond. Hoewel iemand lichamelijke gehandicapte kon zijn, maakte hem of haar dat nog geen freak. De freak ontstond pas op een podium als hij of zij een act opvoerde, de abnormaliteit uitvergrootte, en er een spectaculaire voorstelling van maakte. Het woord freak had volgens hem dan ook niet de negatieve connotatie zoals het vandaag de dag wel heeft.⁴⁰ Bogdan laat zien dat freaks mensen waren die een show opvoerden door voor het publiek een mythe in stand te houden. Op die manier verdienden ze hun geld. Lichamelijke gehandicapten in de freakshow waren mensen die de sociale rol van freak aannamen, het waren artiesten.⁴¹ Aan het einde van zijn onderzoek komt Bogdan dan ook tot de conclusie dat lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow niet alleen maar uitgebuit werden of inhumaan waren behandeld, maar dat ze in veel gevallen vrijwillig kozen om zichzelf tentoon te stellen. De lichamelijke gehandicapte had invloed op de manier waarop hij of zij als freak geconstrueerd werd. Bogdan laat zien dat lichamelijke gehandicapten met bewondering en verwondering werden aanschouwd. Het publiek was bereid hiervoor te betalen.⁴² Dit verklaart volgens hem waarom er mensen waren die verkleed als lichamelijke gehandicapte shows opvoerden.⁴³ Hij roept op tot een nieuw onderzoek waarin de nadruk gelegd wordt op de cultuurgeschiedenis van de acceptatie van lichamelijke gehandicapten door de samenleving. Hoewel Bogdan terugkomt van de gedachte dat freakshows inhumaan waren, wijst hij er wel op dat lichamelijke gehandicapten nog altijd geassocieerd worden met inferioriteit. Dat komt volgens hem omdat de medische wetenschap vanaf de jaren veertig van de twintigste eeuw lichamelijke gehandicapten als patiënten is gaan beschouwen en dat verwondering vervangen werd voor medelijden. De manier waarop er vanaf toen naar de freakshow is gekeken heeft bijgedragen aan

³⁹ Bogdan, *Freak Show*, 11-21.

⁴⁰ *Ibidem*, 267-281.

⁴¹ Bogdan, *Freak Show*, 1-21.

⁴² *Ibidem*, 268.

⁴³ *Ibidem*, 234-266.

het negatieve imago van lichamelijk gehandicapten, omdat het met terugwerkende kracht als iets verwerpelijks werd beschouwd. Bogdan benadert de freak in de freakshow als een sociale constructie. Hij is van mening dat door het optreden van freaks in de negentiende-eeuwse freakshow waarde toegekend werd aan menselijke variatie. De lichamelijk gehandicapte had een plaats in de samenleving en werd gewaardeerd omdat hij of zij bijzonder was. Bogdan roept dan ook op om toekomstig onderzoek naar de freakshow te richten op de acceptatie van lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse samenleving.⁴⁴

Aan deze oproep van Bogdan lijkt vooralsnog geen gehoor gegeven te zijn. In 1996 komt Rosemarie Garland-Thomson met de bundel *Freakery Cultural. Spectacles of the Extraordinary Body* en in 1997 verschijnt haar boek *Extraordinary Bodies, Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* waarin ze een hoofdstuk wijdt aan de negentiende-eeuwse freakshow. In het voorwoord van beide uitgaven roemt ze Bogdan om zijn onderzoek en zijn inzicht in het feit dat lichamelijk gehandicapt zijn een sociale constructie is. Dit uitgangspunt deelt ze. Garland-Thomson weet hoe het is om te leven met een lichamelijke afwijking en ze ervaart dat een handicap geen natuurlijk gevolg is van een afwijking. Het treedt pas op in het functioneren binnen een samenleving. De constructie van lichamelijk gehandicapt zijn beschouwt ze als een machtsstructuur waarmee lichamelijk gehandicapten worden uitgesloten uit de samenleving. Met dit uitgangspunt is ze begonnen aan het onderzoek naar de representatie van lichamelijk gehandicapten in de freakshow.⁴⁵ Garland-Thomson heeft, net als Bogdan, het promotiemateriaal van de freakshow gebruikt als bron. Ze heeft geprobeerd op basis van deze bronnen de representatie van de lichamelijk gehandicapten te reconstrueren om vervolgens de culturele uitingen aan het licht te brengen. In het bronmateriaal heeft Garland-Thomson een bijzondere waardering voor normaliteit opgemerkt.⁴⁶ Ze concludeert dat sinds de opkomst van het modernisme de nadruk is komen te liggen op het visuele aspect van wat ze *otherness* noemt, het accentueren van het anders zijn van de ander. Garland-Thomson schetst de negentiende eeuw als de periode waarin door industrialisatie en secularisering, de aandacht van de ziel verschoven is naar het lichaam. Het menselijk lichaam moest echter concurreren met de efficiëntie en productiviteit van de machine. Ze stelt dat de angst die hieruit voortkwam werd geprojecteerd op alles wat anders was. Garland-Thomson toont dit door een geschiedenis van de benadering van lichamelijk gehandicapten vanaf de Grieken tot aan de moderniteit te schetsen. Ze laat zien dat waar een lichamelijke afwijking eerder als iets magisch en bijzonders beschouwd werd, het in de negentiende eeuw veel vaker gezien werd gezien als een verschrikking. De freakshow is volgens haar een uiting van *otherness*,

⁴⁴ Bogdan, *Freak Show*, 267-281.

⁴⁵ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 5-18.

⁴⁶ Garland-Thomson, *Freakery*, 1-19.

en kan daarom als voorbeeld gezien worden van de verschuiving die had plaatsgevonden van de constructie van lichamelijk gehandicapte als wonder, naar defect. Garland-Thomson stelt dat de freakshow een manier was voor de massa om zichzelf te duiden in termen van wat ze niet was. De freak getuigde zo van de normaliteit van de kijker en stond in dienst van de ideologie van artsen en het publiek. Een ideologie waarmee abnormale lichamen als afwijkingen werden neergezet. Door de mythe en de show die rondom de freak gecreëerd werd, werd de lichamelijk gehandicapte van elke identiteit gestript. Er bleef alleen nog een monddood gemaakt lichaam over waarop het publiek zijn verontrusting en spanning over de eigen identiteit kon botvieren. Het publiek had dit afwijkende lichaam zo hard nodig, dat zelfs als de beroemde freaks waren overleden, de lichamen nog werden gemummificeerd en ook daarmee werd opgetreden.⁴⁷ Garland-Thomson wijst erop dat het denken in termen van normaliteit in de negentiende eeuw bepaald heeft dat lichamelijk gehandicapten nog altijd als freaks worden beschouwd. De stigmatisering zoals ze die in het heden ziet, vindt zodoende haar wortels in de negentiende eeuw.⁴⁸

Hoewel Bogdan en Garland-Thomson de freak beschouwen als sociale constructie lijken de auteurs de negentiende-eeuwse freakshow verschillend te waarderen. Beiden betogen dat er van de lichamelijk gehandicapte een beeld werd neergezet dat tot stand was gekomen door cultuur. Bogdan wijst er echter op dat deze sociale constructie een manier was om de lichamelijk gehandicapte een plek te geven in de samenleving. De freakshow is volgens hem een teken dat het negentiende-eeuwse publiek menselijke variatie waardeerde en bereid was daarvoor te betalen. Garland-Thomson ziet de freakshow daarentegen als een cultureel ritueel van de samenleving om de eigen normaliteit bevestigd te krijgen. Met dit ritueel werd abnormaliteit afgewezen en de lichamelijk gehandicapte uitgesloten. Waar Bogdan de freakshow als vorm van theater ziet en de rol van freak beschouwt als sociale constructie, ziet Garland-Thomson de lichamelijk gehandicapte als sociale constructie. Ze interpreteert de freak als een symbool voor de modernistische afwijzing en uitsluiting van mensen met een afwijkend lichaam. Garland-Thomson stelt dat moderniteit de lichamelijk gehandicapten in de negentiende eeuw tot een fout en afwijking van de culturele norm heeft gemaakt, terwijl Bogdan dit proces pas halverwege de twintigste eeuw ziet optreden.⁴⁹ Hoewel Garland-Thomson suggereert dat Bogdan en zij het over

⁴⁷ Garland-Thomson, *Freakery*, 1-19.

⁴⁸ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 55-80.

⁴⁹ Robert Bogdan, 'The Social Construction of Freaks', in: Rosemarie Garland-Thomson (ed.), *Freakery. Cultural Spectacles of the Extraordinary Body* (New York 1996) 23-37. Vgl Garland-Thomson, *Freakery*, 1-19.

hetzelfde hebben als ze spreken over de sociale constructie van de freak in de freakshow, lijken ze een verschillende opvatting over de aard van de constructie te hebben.

De visie van Garland-Thomson lijkt dominant te zijn geworden in de studies naar de negentiende-eeuwse freakshow die volgden. Veel van deze onderzoeken, waaronder het in 2001 verschenen *Sideshow U.S.A.: Freaks and the American Cultural Imagination* van Rachel Adams, hebben zich gericht op de verhouding tussen de freakshow van P.T. Barnum en de Amerikaanse cultuur. Hierbij wordt er eveneens van uitgegaan dat de freakshow bestond om de normaliteit van de kijker te bevestigen. De ontwikkeling van de freakshow wordt door Adams gezien als onderdeel van de Amerikaanse industrialisatie in de negentiende eeuw, waarbij normaliteit vastgesteld werd en als hoogste goed werd beschouwd.⁵⁰ Het cultuurhistorisch onderzoek naar de freakshow is in 2008 geografisch uitgebreid met de bundel *Victorian Freaks: The Social Context of Freakery in the Nineteenth Century*, samengesteld door Marlene Tromp. De artikelen in deze bundel richten zich op Victoriaans Engeland waarin aandacht is voor de freakshow in een context van Engelse cultuur.⁵¹ Een andere uitbreiding van het onderzoek naar de freakshow is gekomen met het artikel van cultuurhistorica Ann Featherstone in de bundel *Visual Delights, Essays on the Popular and Projected Image in the 19th Century*. Featherstone gaat hierbij in op de visuele cultuur van de freakshow door de foto's te onderzoeken die verkocht werden en als ansichtkaarten naar familie werden gestuurd. Ze merkt op dat de afbeeldingen van lichamelijk gehandicapten vanuit marketingoogpunt vaak erotisch getint en exotisch waren. Lichamelijk gehandicapten werden beschouwd als verkoopwaar in de negentiende eeuw. Featherstone wijst er echter wel op dat het lastig is om visueel materiaal te interpreteren. Zowel het beeld zelf als de manier waarop het beeld werd geïnterpreteerd door de kijker moet worden meegenomen in het onderzoek.⁵²

De genoemde onderzoeken zijn slechts een selectie uit de tientallen studies die gedaan zijn naar de negentiende-eeuwse freakshow. Naar de studies van Bogdan en Garland-Thomson wordt nog altijd verwezen en het onderzoek van Adams, de bundel van Tromp en het artikel van Featherstone zijn voorbeelden van de uitbreiding van het onderzoeksgebied zoals dat afgelopen decennium heeft plaatsgevonden. Hoewel de freakshow door de auteurs verschillend is gewaardeerd, wordt duidelijk dat er in alle onderzoeken voor gekozen is om de lichamelijk gehandicapte niet als mensen met een natuurlijk probleem te onderzoeken, maar als mensen die

⁵⁰ Adams, *Sideshow U.S.A.*, 1-25.

⁵¹ Marlene Tromp (ed.), *Victorian Freaks: The Social Context of Freakery in the Nineteenth Century* (Columbus 2008) ix-xi.

⁵² Featherstone, 'Showing the Freak', 135-142.

optraden als freak. Een fenomeen dat geconstrueerd werd door de cultuur waarin de lichamelijk gehandicapte zich bevond. De freak wordt beschouwd als wonder der cultuur.

IV. Disability Studies

'Disablement has nothing to do with the body'.⁵³ Met deze uitspraak ontkent de pionier op het gebied van Disability Studies, Michael Oliver, de idee dat gehandicapt zijn een logisch gevolg is van een lichamelijke afwijking. Oliver beschouwt lichamen gehandicapt zijn niet als een natuurlijk gegeven, maar als iets wat ontstaan is door een sociale constructie. Niet gehandicapten hebben een probleem, zegt hij, maar de samenleving heeft een probleem door gehandicapten als afwijkend te beschouwen. Mensen met een lichamelijke afwijking hebben pas te maken met handicaps als ze in een samenleving moeten functioneren die geen oog heeft voor menselijke variatie.⁵⁴ Met deze stellingname gaat Oliver in tegen een essentialistische visie op het menselijk lichaam zoals die lange tijd door veel wetenschappers is aangehangen. Oliver's visie op lichamen gehandicapt is niet uniek. Zij wordt gedeeld door wetenschappers die werken binnen het onderzoeksveld van Disability Studies, de discipline waarbinnen ook het onderzoek naar lichamen gehandicapt in de negentiende-eeuwse freakshow plaatsvindt.

Ontstaan van Disability Studies

Disability Studies is een interdisciplinair onderzoeksgebied en vindt haar oorsprong in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Het is sterk verbonden aan de *Disability Rights Movement*, een politieke beweging die zich actief wil inzetten voor de burgerrechten van lichamen gehandicapt. Disability Studies is ontstaan vanuit postmodern denken, en ook het poststructuralisme heeft veel invloed gehad op de opkomst van het onderzoeksgebied.⁵⁵ Er werd vanuit het poststructuralisme kritiek geuit op de dominantie van de westerse verlichte cultuur. Deze cultuur behelsde een structuur die minderheden op basis van sekse, ras, klasse, gender, en afwijkende lichamen uitsloot. De Verlichting had de mens willen ontmythologiseren, maar bracht daarvoor slavernij van de rede in de plaats. De rede domineerde de werkelijkheid en vormde het discours.⁵⁶ Het eerder beschreven sociaalconstructivisme ligt aan het poststructuralisme ten grondslag. De natuurlijke werkelijkheid zoals geschetst binnen het modernisme was in feite een culturele constructie die ontmaskerd moest worden. Vanuit dit denken verwerd alles tot cultuur en dat maakte dat alles onderwerp kon zijn van cultuurhistorisch onderzoek. In een korte tijd zijn hierdoor veel nieuwe onderzoeksgebieden ontwikkeld en is er veel aandacht gekomen voor

⁵³ Oliver, *Understanding Disability*, 35.

⁵⁴ *Ibidem*, 19-29.

⁵⁵ Janet E. Price, 'Engaging Disability', *Feminist Theory* 1 (2007) 77-89.

⁵⁶ Iggers, *Historiography*, 12-15

onderzoek naar minderheden.⁵⁷ Waar in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw voornamelijk onderzoek gedaan werd naar de categorieën gender, sekse, en ras, kwam daar aan het begin van de jaren negentig de categorie lichamelijk gehandicapten bij. En hiermee ontstond het onderzoeksgebied van Disability Studies.⁵⁸

Theorie

Omdat Disability Studies een interdisciplinair onderzoeksgebied is worden er door onderzoekers binnen het veld verschillende sociaal- en cultuurwetenschappelijke theorieën en modellen gebruikt.⁵⁹ Zo heeft Garland-Thomson in haar boek *Extraordinary Bodies* ervoor gepleit om naast sociologische en antropologische modellen, lichamelijk gehandicapten ook vanuit geesteswetenschappelijk perspectief te onderzoeken. Zelf maakt ze gebruik van de stigmatheorie van Erving Goffman waarin gesteld wordt dat samenlevingen voortdurend bezig zijn met een interactief en universeel proces van definiëren van culturele normen. Deze normen worden zo belangrijk gevonden, dat afwijking ervan wordt afgekeurd. Deze stigmatheorie combineert Garland-Thomson met Mary Douglas' antropologische studie naar wat vies en vuil wordt gevonden. Douglas stelt dat de afwijzing van wat bezoedeld is gebeurt op basis van structurering en categorisering en nadat dat gebeurd is moet wat als vies wordt beschouwd vermeden worden. Garland-Thomson ziet deze vermindering van wat ongewenst is terug in de theorie van Michel Foucault. Foucault gaat uit van de idee dat marginalen binnen een samenleving voortdurend worden uitgesloten en afgezonderd door categorisering. Hij laat zien dat het principe van de norm een modern concept is, waarmee macht wordt uitgeoefend over degenen die buiten de norm vallen. Garland-Thomson combineert de verschillende theorieën en komt tot de conclusie dat met lichamelijk gehandicapten op eenzelfde manier wordt omgegaan als met vuiligheid. Door middel van categorisering en structurering wordt bepaald wat de norm is. Alles wat afwijkt wordt gestigmatiseerd en uitgesloten. Garland-Thomson beschouwt dit proces als een vorm van culturele intolerantie voor alles wat anders en ongebruikelijk is. Ze stelt dat lichamelijk gehandicapten op deze manier binnen de moderne westerse cultuur uitgesloten worden omdat ze buiten de categorie van normaal zijn vallen.⁶⁰

Garland-Thomson maakt gebruik van verschillende theorieën die niet door iedereen binnen Disability Studies op een zelfde manier worden toegepast. Toch heeft al het onderzoek een zelfde basis, omdat er een aantal gemeenschappelijke uitgangspunten is dat breed wordt

⁵⁷ Burke, *Wat is Cultuurgeschiedenis?*, 113-115, 141-143.

⁵⁸ Catherine J. Kudlick, 'Disability History: Why We Need Another "Other"', *American Historical Review* 108:3 (2003) 763-793.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 30-41.

gedragen binnen het veld. Disability Studies is grotendeels schatplichtig aan poststructuralistische theorie waarbij er vanuit gegaan wordt dat de mens het onderwerp is van een dynamisch en complex netwerk van sociale relaties. Dit netwerk wordt gevormd door impliciete afspraken en een individu krijgt betekenis binnen deze afspraken. Om sociale relaties te onderzoeken is het zodoende belangrijk om allesomvattende theorieën bloot te leggen, te deconstrueren. Om dit te doen is er binnen Disability Studies onderscheid gemaakt tussen het individuele en het sociale model van benadering van lichamelijke gehandicapt zijn.⁶¹ Bij het individuele model wordt ervan uitgegaan dat lichamelijke gehandicapt zijn een persoonlijke tragedie en medisch probleem is. Dat probleem ligt in het gebrekkige lichaam en moet verholpen worden door individuele behandeling. De handicap maakt zodoende deel uit van de persoonlijke identiteit en het gaat erom dat de persoon in kwestie zich zo leert aanpassen dat hij of zij zo normaal mogelijk kan functioneren.⁶² Aan dit model ligt een essentialistische visie op de mens ten grondslag. Het individuele model zou haar oorsprong vinden in de negentiende eeuw, omdat toen de nadruk kwam te liggen op het vaststellen van wat natuurlijk was. Door professionalisering van de medische wetenschap en ontwikkeling van kennis over statistiek werd bepaald wat normaal en wat daarom ideaal was. Het ideaal van het gemiddelde, de som der delen. Hoe verder iemand daar vanaf week, hoe minder normaal iemand was. De verheerlijking van wat normaal was, maakte dat mensen met een lichamelijke handicap als ziek werden beschouwd en de medische wetenschap stond in dienst van deze mensen om hun persoonlijke probleem op te lossen.⁶³ De heersende gedachte binnen Disability Studies is dat deze essentialistische benadering van het persoonlijke model het denken binnen de medische wetenschap, de politiek, maar ook het denken binnen belangenorganisaties voor lichamelijke gehandicapten, lange tijd heeft gedomineerd.⁶⁴ Disability Studies hebben daarom een sociaalconstructivistische theorie aangehangen en een sociaal model geïntroduceerd. Bij het sociale model wordt gesteld dat lichamelijke gehandicapt zijn een probleem van de samenleving is, omdat de samenleving niet in staat is om te gaan met menselijke variatie. De handicap ontstaat niet door het gebrek van het lichaam, maar door de restricties die de samenleving stelt aan het functioneren van lichamelijke gehandicapten. Deze beperkingen maken dat lichamelijke gehandicapten als groep uitgesloten worden van het maatschappelijk leven. De handicap is een culturele constructie en niet een natuurlijk gevolg van een afwijkend lichaam. Cultuur is dynamisch en de constructie kan dan ook veranderen.⁶⁵

⁶¹ Marian Corker en Tom Shakespeare (e.d.), *Disability/Postmodernity. Embodying Disability Theory* (Londen 2002) 1-17.

⁶² Oliver, *Understanding Disability*, 30-42.

⁶³ Lennard J. Davis (e.d.), *The Disability Studies Reader* (New York 1997) 9-29.

⁶⁴ Oliver, *Understanding Disability*, 31.

⁶⁵ *Ibidem*, 30-42.

Politieke doeleinden

Het onderzoeksveld van Disability Studies heeft zichzelf tot doel gesteld het uitsluitingsmechanisme aan de kaak te stellen en de ontwikkeling ervan te onderzoeken.⁶⁶ Veel onderzoekers binnen het veld hebben dan ook een sterke politieke agenda. Publicatie van onderzoek moet de samenleving ervan bewust maken dat er niet noodzakelijkerwijs problemen zijn met het lichaam van lichamelijke gehandicapten, maar dat die assumptie cultureel gevormd is. Lichamelijke gehandicapt zijn wordt als een zelfde sociale categorie beschouwd als klasse, ras, sekse en gender. Als een culturele constructie van identiteit, die discriminatie in de hand werkt omdat het normalisering wil bewerkstelligen en het universele wil verabsoluteren.⁶⁷ Om deze reden kiest Garland-Thomson er bijvoorbeeld voor om haar onderzoek in dienst te stellen van de emancipatie en de destigmatisering van lichamelijke gehandicapten. Want, zo zegt ze in de inleiding van haar boek *Extraordinary Bodies*; ‘One of this book’s major aims is to challenge entrenched assumptions that “able-bodiedness” and its conceptual opposite, “Disability”, are self-evident physical conditions. My intention is to defamiliarize these identity categories by disclosing how the “physically disabled” are produced by way of legal, medical, political, cultural, and literary narratives that compromise an exclusionary discourse.(...) I want to move disability from the realm of medicine into that of political minorities.’⁶⁸ Het onderzoek binnen Disability Studies dient dan ook een tweeledig doel. Enerzijds dient het dominante ideaal van normaliteit bestreden te worden, anderzijds dient er een insluitende samenleving ontwikkeld te worden waarvan iedereen deel uit kan maken. Ook het onderzoek naar lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow moet bijdragen aan deze doelen.⁶⁹

Disability Studies bestaat ruim twintig jaar en in de tussentijd zijn voor lichamelijke gehandicapten veel dingen veranderd. De Disability Rights Movement heeft heel wat politieke invloed verkregen en er zijn verschillende maatregelen genomen die de emancipatie van lichamelijke gehandicapten hebben bevorderd. In de samenleving is er een bewustwordingsproces op gang gezet en binnen de politiek en de wetenschap wordt niet enkel meer een essentialistische theorie aangehangen.⁷⁰ Binnen cultuurgeschiedenis lijkt het sociaalconstructivisme nu zelfs de heersende theoretische benadering te zijn geworden.⁷¹ Het onderzoek naar lichamelijke gehandicapten in de negentiende-

⁶⁶ Davis, *Disability Studies Reader*, 1-6.

⁶⁷ Rosemarie Garland-Thomson, ‘Feminist Disability Studies’, *Signs Journal of Women in Culture and Society* 30:2 (2005) 1557-1560, 1567-1568.

⁶⁸ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 21-23.

⁶⁹ Corker en Shakespeare, *Disability/Postmodernity*, 1-17.

⁷⁰ Jane Campbell en Mike Oliver, *Disability Politics. Understanding Our Past, Changing Our Future* (Londen 1996) 105-124.

⁷¹ Burke, *Wat is Cultuurgeschiedenis?*, 110-111.

eeuwse freakshow blijft dan ook in dienst staan van deconstructie van de idee dat lichamelijk gehandicapt zijn een natuurlijk en onveranderlijk gevolg is van een lichamelijke afwijking.⁷²

⁷² Price, 'Engaging Disability', 77-89.

V. Kritiek

De gedachte dat lichamenlijk gehandicapt zijn niets met het lichaam te maken heeft wordt niet door iedereen gedeeld. Veel lichamenlijk gehandicapten wenden zich nog altijd tot de medische wetenschap in de hoop beter te kunnen worden of zo normaal mogelijk te kunnen zijn. Niet alle lichamenlijk gehandicapten zien hun lichamenlijke handicap dan ook als een sociale constructie. Ze voelen zich binnen het sociale model niet altijd erkend in de alledaagse ervaring van hun lichamenlijke handicap en wijzen erop dat er te eenvoudig voorbij gegaan wordt aan de reële lichamenlijke pijn die een afwijking met zich mee kan brengen. Een lichamenlijke handicap is niet slechts een vorm van menselijke variatie, maar kan ook een reële tekortkoming zijn.⁷³ Er is niet alleen vanuit de samenleving kritiek gekomen op het gebruik van het sociale model om lichamenlijk gehandicapt zijn te verklaren. Ook op wetenschapsfilosofisch niveau kan er kritiek geuit worden op het onderzoek zoals uitgevoerd binnen Disability Studies. Onderzoek vanuit een volledig sociaalconstructivistische theorie in dienst van politieke doeleinden lijkt namelijk de neutraliteit en onafhankelijkheid van wetenschap niet te kunnen waarborgen. Voorwaarden van wetenschappelijk onderzoek zoals ze zijn afgesproken door de Nederlandse universiteiten en zijn beschreven in een gedragscode.⁷⁴

Zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk is geworden, zijn Disability Studies erop gericht emancipatie voor lichamenlijk gehandicapten te bewerkstelligen en te laten zien dat lichamenlijk gehandicapt zijn als een sociale constructie beschouwd zou moeten worden. Een constructie die tijdelijk en veranderlijk is.⁷⁵ Dit politieke doel wordt binnen het onderzoeksveld niet als probleem gezien, omdat er vanuit wordt gegaan dat politiek en cultuur volledig met elkaar verweven zijn en onderzoek zodoende per definitie politiek is.⁷⁶ Nu heeft elke onderzoeker vooronderstellingen die hij of zij al dan niet bewust meeneemt in het onderzoek, maar dat betekent echter nog niet dat deze vooronderstellingen de conclusie van het onderzoek zouden moeten bepalen, nog voordat het is uitgevoerd. Dit lijkt namelijk wel het geval te zijn bij het onderzoek naar lichamenlijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow van Garland-Thomson. De vooraanname dat lichamenlijk gehandicapt zijn een sociale constructie is die in de negentiende eeuw is ontstaan,

⁷³ S. French 'Disability, impairment or something in between?', in: Swain e.a. (e.d.), *Disabling Barriers – Enabling Environments* (Londen 1993) 17-25.

⁷⁴ Vereniging van Nederlandse Universiteiten, *De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening. Principes van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek* (2004) 5-10.

⁷⁵ Kudlick, 'Disability History', 763-770.

⁷⁶ Oliver, *Understanding Disability*, 6-18.

maakt dat ze de negentiende-eeuwse freakshow ziet als een manier voor het publiek om de eigen normaliteit bevestigd te zien. Garland-Thomson onderbouwt dit door te kijken naar de manier waarop de freakshow wordt aangeprezen. De abnormaliteit van de freak op het podium wordt benadrukt en uitvergroot stelt ze.⁷⁷ De aanname dat het publiek de freakshow gemakkelijk vond omdat ze zichzelf dan als normaal konden beschouwen lijkt speculatief te zijn. Want wellicht werd de abnormaliteit juist benadrukt omdat de menselijke variatie gewaardeerd en geroemd werd en was het voor de lichamelijk gehandicapte een manier om rijk en beroemd te worden.⁷⁸ Er lijkt voor deze verklaring geen ruimte te zijn bij Garland-Thomson, omdat ze dan de idee moet loslaten dat de negentiende eeuw de periode was waarin het persoonlijke model en de essentialistische benadering van lichamelijk gehandicapten werd ontwikkeld, en dit het begin was van stigmatisering. Maar wat zou er gebeuren als we de ideeën over de lichamelijk gehandicapte als slachtoffer van de sociale omstandigheden voor een moment loslaten en nadenken over de mogelijkheid dat niet de lichamelijk gehandicapte degene was die belachelijk gemaakt en uitgebuit werd in de freakshow, maar het publiek dat naar de voorstelling kwam kijken? Wellicht zouden we dan tot de conclusie komen dat de lichamelijk gehandicapte in de negentiende-eeuwse freakshow niet gestigmatiseerd, maar juist gewaardeerd werd. De weloverwogen keuze om het onderzoek in dienst te stellen van de emancipatie van lichamelijk gehandicapten in het heden, lijkt de mogelijkheid te blokkeren dat er geen sprake was van een stigma op lichamelijk gehandicapten in de negentiende eeuw. Het politieke doel van het wetenschappelijke onderzoek van Garland-Thomson is daarom de neutraliteit en de openheid van de uitkomst van het onderzoek niet ten goede te komen. Ze lijkt voorbij te zijn gegaan aan elementen in haar onderzoek naar de freakshow die mogelijk niet in overeenstemming kwamen met haar theorie. Het buiten de bestaande kaders denken, waar Disability Studies uit is voortgekomen en wat nodig is om innovatief onderzoek te kunnen verrichten, is zo in gevaar gekomen.

De keuze om met het onderzoek naar de negentiende-eeuwse freakshow, voor destigmatisering van lichamelijk gehandicapten te zorgen kan bovendien leiden tot anachronisme. Het bekijken en beoordelen van het verleden met ideeën en principes uit het heden. Ook dat lijkt te gebeuren in het onderzoek naar de negentiende-eeuwse freakshow. Garland-Thomson lijkt als met een tijdsmachine naar het einde van de negentiende eeuw te zijn gereisd, om als twintigste-eeuwer met ideeën over een persoonlijk en een sociaal model van lichamelijk gehandicapt zijn, tussen het publiek van een freakshow plaats te kunnen nemen. Vervolgens heeft ze aanstoot genomen aan de toeschouwers waar ze zich tussen bevond, omdat deze de freakshow zouden gebruiken als bevestiging van hun eigen normaliteit. Ze heeft hierin bevestigd gezien dat de

⁷⁷ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 55-80.

⁷⁸ Bogdan, *Freak Show*, 267-281.

negentiende eeuw inderdaad het begin is geweest van het essentialistische denken over lichamelijk gehandicapten.⁷⁹ Ze heeft zo, door uit te gaan van de gedachte dat lichamelijk gehandicapten in de freakshow in dienst stonden van de essentialistische theorie en ideologie van de normaliteit van artsen het publiek, zelf gedaan wat ze de aanhangers van het persoonlijke model verwijt. Ze heeft de lichamelijk gehandicapte in de negentiende-eeuwse freakshow eveneens in dienst gesteld van de bevestiging van een theorie en politieke ideologie, namelijk dat van het sociale model.

Een ander probleem van het dominante sociaalconstructivisme en het politieke uitgangspunt van Disability Studies, is de mogelijke generalisatie die optreedt bij de uitvoering van het onderzoek. Hoewel vanuit de postmoderne theorie kritiek is gekomen op de grote allesomvattende theorieën van het modernisme, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk, lijkt er binnen het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow een nieuw metaverhaal te zijn ontstaan. Het verhaal dat vanaf de negentiende eeuw normaal zijn vereist was en iedereen die daarvan af week werd uitgesloten. Garland-Thomson probeert de wortels van het hedendaagse denken te vinden in de negentiende eeuw en lijkt daarbij te zijn vergeten dat de sociale constructie van lichamelijk gehandicapten, hoe tijdelijk en veranderlijk ook, met die gedachte na ruim honderd jaar nog steeds hetzelfde is gebleven.⁸⁰ Hiermee wordt tevens voorbijgegaan aan de mogelijkheid dat de negentiende eeuw niet het begin is geweest van een sociale constructie van lichamelijk gehandicapten zoals we dat nu zouden kennen.⁸¹ De studie naar lichamelijk gehandicapten in de freakshow lijkt zodanig gefocust te zijn op het afwijzen van de verabsolutering van het universele, dat de menselijke variatie, het bijzondere, juist verabsoluteerd wordt en er alsnog een allesomvattende theorie ontstaat.

Een laatste punt van kritiek op het sociale model als uitgangspunt van het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten, kan ingebracht worden tegen de ontegenzeggelijkheid van de theorie. Zodra deze theoretische benadering wordt aangenomen, kan alles in de samenleving als uitsluitingsmechanisme beschouwd worden. Zelfs met terugwerkende kracht, want ook in het verleden kan dit mechanisme zich manifesteren. Dit systeem is zodoende lastig te toetsen. Want zijn drempels bij de deur wel gebouwd om lichamelijk gehandicapten uit het sociale leven te weren, of dient het slechts om water en modder uit huizen en gebouwen te houden? Is het schrift ontwikkeld om blinden een vorm van communicatie te ontzeggen, of is het bedacht om mensen elkaar beter te laten begrijpen? Zijn de optredens in de freakshow georganiseerd om lichamelijk gehandicapten te stigmatiseren of is stigmatisering later gekomen en zien we de negentiende-eeuwse freakshow nu als voorbeeld hiervan? De samenleving dient rekening te houden met

⁷⁹ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*, 55-80.

⁸⁰ Garland-Thomson, *Freakery*, 1-19.

⁸¹ *Ibidem*, xvii-xviii.

mogelijke problemen die zouden kunnen optreden bij het gebruik van drempels of schrift, maar die problemen zijn nooit volledig te verhelpen, omdat mensen verschillend zijn. Menselijke variatie wordt daarmee niet ontkend, maar bevestigd. Lichamelijk gehandicapten zijn dan ook niet als groep te beschouwen, maar zijn individuen met verschillende lichamelijke afwijkingen die te maken hebben met verschillende handicaps. En hoewel Disability Studies zich tot doel heeft gesteld te willen bijdragen aan een samenleving die insluit in plaats van uitsluit, is het vooralsnog onduidelijk op welke wijze een volledig insluitende maatschappij tot stand gebracht zou kunnen worden.⁸² De sociaalconstructivistische theorie met politiek doeleinde, zoals toegepast binnen Disability Studies lijkt zodoende niet altijd vruchtbaar wetenschappelijk onderzoek op te leveren. Doordat er vastgehouden wordt aan een ideologie, wordt de mogelijkheid daar iets tegenin te brengen geblokkeerd.

Op het gebruik van het sociale model komt ook vanuit Disability Studies zelf steeds vaker kritiek. Tom Shakespeare en Mairian Corker hebben in 2002 de bundel *Disability/Postmodernity* samengesteld waarin betoogd wordt dat er sprake is van een gebrekkige theoretische basis binnen Disability Studies. In de inleiding van deze bundel stellen Shakespeare en Corker dat het sociale model beperkt is. Ze leveren kritiek op de metahistorische verhalen die ontstaan als lichamelijk gehandicapten alleen essentialistisch of alleen sociaalconstructivistisch geduid worden. De ervaring van lichamelijk gehandicapten is volgens hen te complex om in zulke grote verhalen te kunnen vangen.⁸³ Ook op het politieke engagement van Disability Studies is van binnenuit kritiek gekomen. Janet Price schrijft hierover in haar recensieartikel in *Feminist Theory* uit 2007. Ze stelt dat het activisme van Disability Studies de afgelopen dertig jaar een blok aan het been is geworden voor het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten. Price pleit voor een hernieuwd onderzoek waarbij lichamelijk gehandicapt zijn niet langer als eenzelfde categorie als sekse, klasse en ras zal worden beschouwd, omdat het biologische lichaam een rol speelt in de identiteitsvorming van lichamelijk gehandicapten en dat niet gedeconstrueerd kan worden.⁸⁴

In de studie naar het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow rest de vraag welke positie Bogdan inneemt in het onderzoeksveld van Disability Studies. Ook hij heeft namelijk onderzoek gedaan vanuit een sociaalconstructivistische visie op lichamelijk gehandicapten binnen de discipline van Disability Studies. Toch concludeert hij dat de lichamelijk gehandicapte in de freakshow niet gestigmatiseerd, maar juist gewaardeerd werd.

⁸² Corker en Shakespeare, *Disability/Postmodernity*, 1-17.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Price, 'Engaging Disability', 77-89.

Bovendien stelt hij dat het negentiende-eeuwse publiek de menselijke variatie waarde toekende door het te benadrukken. In zijn voorwoord schrijft hij dat ook hij er in beginsel vanuit ging dat lichamelijk gehandicapten in de freakshow werden uitgebuit en dat er in de huidige tijd een negatief beeld van lichamelijk gehandicapten bestaat. Hij is echter tot de conclusie gekomen dat zijn vooraannames ten opzichte van de freakshow onhoudbaar zijn geworden. Want zo stelt hij, 'I thought I could use the project to extend my work in the disability rights movement: yet another case of inhumanity. (...) By studying the practice of exhibiting human beings with physical, mental, and behavioural anomalies I hoped to contribute to our present understanding of disability.(...) But as I began to study the archival material, I saw that the empirical world could not be confined by my preconceptions.'⁸⁵ Bogdan is van mening dat de lichamelijk gehandicapten in de freakshow actief hebben bijgedragen aan hun imago van freak omdat ze daarmee rijk werden en respect afdwongen. Waar Garland-Thomson de poststructuralistische theorie over uitsluiting en stigmatisering direct heeft toegepast op de negentiende-eeuwse freakshow, doet Bogdan dat niet en breekt hij daarmee met de heersende theorie zoals die wordt aangehangen binnen Disability Studies. Bogdan is zich hiervan bewust en zegt dan ook in zijn conclusie: 'Modern social scientists advocate a view of people with physical, mental, and behavioural anomalies as stigmatized, rejected, and devalued. While this viewpoint may reveal part of the story (...) it leaves out a great deal'. Bogdan stelt dan ook dat er in toekomstig onderzoek meer aandacht moet komen voor het perspectief van de lichamelijk gehandicapte in de freakshow als persoon en niet slechts als symbolische constructie. Alleen dan kan de freakshow begrepen worden. Daarnaast roept hij op om aandacht te vestigen op de geschiedenis van acceptatie van lichamelijk gehandicapten.⁸⁶ Hoewel Bogdan zijn onderzoek binnen Disability Studies uitvoert wijkt hij af van de heersende theorie over het ontstaan van het stigma op lichamelijk gehandicapten. Hij plaatst het niet in de negentiende, maar in de twintigste eeuw en heeft daardoor een andere visie op de freakshow ontwikkeld.

Hoewel er een aantal problemen lijkt te zijn opgetreden bij de sociaalconstructivistische benadering en het politieke doel van Disability Studies, zou een simpelweg teruggrijpen naar een essentialistische theorie geen oplossing zijn. De postmodernistische kritiek heeft laten zien dat ook het essentialisme aan een vorm van generalisatie doet en een metaverhaal creëert. De invloed van cultuur op de totstandkoming van menselijke eigenschappen zou niet volledig genegeerd mogen worden, omdat het onderzoek dan eveneens teveel uitgaat van een ideologie.⁸⁷ Bovendien

⁸⁵ Bogdan, *Freak Show*, vii-xiii.

⁸⁶ *Ibidem*, 267-281.

⁸⁷ Garland-Thomson, 'Feminist Disability Studies', 1557-1560.

zou het onderzoek vanuit sociaalconstructivistische theorie niet volledig gediskwalificeerd mogen worden. De ontwikkeling van het sociaalconstructivisme heeft immers bijgedragen aan de verbreding van het cultuurhistorisch onderzoeksgebied en de aandacht gevestigd op onderwerpen die eerder als irrelevant beschouwd werden.⁸⁸ Dit heeft interessante nieuwe debatten opgeleverd omdat er geprobeerd is buiten de bestaande kaders te denken, en een alternatief te vinden voor grote metaverhalen zoals die eerder over het verleden gepresenteerd werden. Deze sociaalconstructivistische benadering met gebruikmaking van poststructuralistische theorie, heeft zichzelf echter in de staart gebeten. De kaders van het onderzoek zijn vast komen te zitten en de alternatieven voor het metaverhaal zijn op zichzelf nieuwe metaverhalen geworden. Er lijkt zodoende behoefte te zijn gekomen voor een hernieuwde kijk op lichamelijk gehandicapten binnen Disability Studies. Een nieuw theoretisch model, waarvan ook Price, Shakespeare en Corker de noodzaak aangeven.

⁸⁸ Burke, *Wat is Cultuurgeschiedenis?*, 70-77.

VI. Nieuwe benadering

De suggestie van Bogdan om onderzoek te wijden aan de acceptatie van menselijke variatie in de negentiende eeuw zou een begin kunnen zijn van een nieuwe theoretische benadering van lichamelijke gehandicapten in de freakshow. Deze theoretische benadering van lichamelijke gehandicapten zal ruimte moeten geven aan het debat over de invloed van natuur en cultuur op de aard van menselijke eigenschappen. Er zal aandacht moeten komen voor de immanentie van het lichaam, voor de dagelijkse ervaring van het hebben van een afwijking. Dit kan namelijk niet gedeconstrueerd worden en dat maakt dat lichamelijke gehandicapt iets anders is dan een constructie als gender of ras.⁸⁹ De nieuwe theoretische benadering zou een benadering moeten zijn waarin lichamelijke handicaps niet slechts symbolen zijn, maar problemen die zich voordoen in de materiële werkelijkheid. Het zou een benadering moeten zijn waarin niet geprobeerd wordt een allesomvattende theorie te creëren, maar waarbij een manier wordt gevonden om de lichamelijke gehandicapte in de eigen context te onderzoeken. Een benadering waarbij gekeken wordt in hoeverre lichamelijke gehandicapt zijn een sociale constructie is, maar waarbij de mogelijkheid dat het een biologisch verklaarbaar en vaststaand probleem is niet direct wordt uitgesloten. Een benadering waarbij het universele, en eveneens het bijzondere niet wordt verabsoluteerd. Die niet het essentialisme of het sociaalconstructivisme hoeft te verdedigen, maar onderzoekt waar natuur eindigt en cultuur begint.

Corporalisme

Een dergelijke benadering zou het corporalisme kunnen zijn. Het corporalisme zou beschouwd kunnen worden als een synthese van het sociaalconstructivisme en het essentialisme. Dror Wahrman pleit voor deze benadering in zijn artikel in *Gender and History* van november 2008. Wahrman betoogt dat veel cultuurhistorici die onderzoek doen naar het lichaam zich bedreigd voelen door de mogelijkheid dat menselijke eigenschappen ook deels biologisch bepaald en onveranderlijk zouden kunnen zijn. Zo bedreigd zelfs, dat als alles in de richting van een constante of een biologische oorzaak wijst, ze het tegen beter weten in ontkennen of negeren. Wahrman citeert in zijn artikel historica Lyndal Roper die in 1994 al schreef dat erkend moest worden dat er aspecten aan de mens zijn die natuurlijk en universeel zijn. Omdat de nadruk bij cultuurhistorici ligt op de constructie van het lichaam, wordt er gedaan alsof het lichaam niets

⁸⁹ Price, 'Engaging Disability', 77-89.

meer is dan dat. Wahrman herkent dit en maakt duidelijk dat er binnen cultuurhistorisch onderzoek ruimte moet komen voor de mogelijkheid van universaliteit en tijdloosheid van fenomenen. Want zo zegt hij, 'Culture certainly played a crucial role in any historical situation, but perhaps not always an all-encompassing one.' Wahrman vindt dat er een manier gevonden moet worden om enige vorm van essentialistisch denken te integreren in cultuurhistorisch onderzoek. Hij stelt een corporalistische benadering voor waarbij onderzocht wordt wat de verhouding is tussen de culturele constructie en de natuurlijke bepaaldheid van het lichaam. Deze benadering geeft de onderzoeker ruimte om te reflecteren op zijn of haar onderzoeksonderwerp. Om op integere wijze op zoek te gaan naar de veranderlijkheid of tijdloosheid van het subject. Hoewel Wahrman's artikel zich richt op het onderzoek naar de cultuurgeschiedenis van gender gaat zijn kritiek eveneens op voor het onderzoek binnen Disability Studies. Ook binnen het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow laten wetenschappers geen ruimte voor de mogelijkheid van de invloed van natuur, of de tijdloosheid van een fenomeen als lichamelijk gehandicapt zijn. Met een corporalistische benadering hoeft de lichamelijk gehandicapte niet enkel binnen de strikt gescheiden onderzoeksgebieden van medische- en cultuurwetenschap onderzocht te worden, maar is er ruimte voor een bredere benadering waarbij gekeken kan worden naar de interactie tussen natuur en cultuur.⁹⁰

Disability Studies zonder politiek doel

Als wetenschappers binnen Disability Studies kiezen voor een corporalistische benadering zullen ze echter hun politieke agenda moeten laten uitvoeren door de Disability Rights Movement. Zolang het essentialisme vanwege vermeende machtstructuren en uitsluitingsmechanismen in zijn geheel wordt verworpen, zal er geen ruimte komen voor een corporalistische benadering van lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. Onderzoekers binnen Disability Studies zullen hun onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow in dienst moeten stellen van het verlangen het verleden oprecht te willen begrijpen. Bewustwording van de samenleving in het heden zou niet als doel van wetenschappelijk onderzoek moeten gelden, maar als gevolg daaruit voort kunnen vloeien. Het gaat er niet om Disability Studies terug in een ivoren toren te krijgen, maar om aandacht te besteden aan de mogelijkheid om de samenleving op zichzelf te laten reflecteren zonder daar direct een politiek doel mee te dienen. Het gaat dan om het willen bijdragen aan competenties van een samenleving die cultureel en intellectueel verrijkt wordt met behulp van cultuurhistorisch onderzoek. Wellicht dat er op basis van een onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse

⁹⁰ Dror Wahrman, 'Change and the corporeal in the seventeenth- and eighteenth-century gender history; Or, can cultural history be rigorous?', *Gender & History* 20:3 (2008) 584-602.

freakshow een tentoonstelling gemaakt kan worden, of dat er een artikel over verschijnt in een populair wetenschappelijk tijdschrift. Deze vormen van kennisvalorisatie, het overbrengen van wetenschappelijke kennis naar een breed publiek, vindt dan plaats nadat het wetenschappelijk onderzoek is verricht. De studie loopt dan niet het gevaar in dienst te komen staan van een ander doel dan het willen begrijpen van de mens en het verleden. Een uitgangspunt dat de mate van objectiviteit en neutraliteit ten goede kan komen, om daarmee het verleden op zichzelf als onderzoeksobject te beschouwen. Met een studie naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow wordt kennis opgedaan die kan leiden tot reflectie of tot ontwikkeling van de vaardigheid om te kunnen gaan met verschil en menselijke variatie.⁹¹ Deze reflectie zou een vervolg van het onderzoek moeten zijn en niet het doel van het onderzoek zelf.

Een nieuwe, wellicht corporalistische, theoretische benadering van lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow zal de mogelijkheid bieden op de freak als sociale constructie te zien, maar eveneens te kijken naar de natuurlijke en universele aard van lichamelijk gehandicapt zijn. Hierdoor wordt de aandacht gevestigd op de verhouding tussen veranderlijke cultuur en vaststaande natuur bij de totstandkoming van de werkelijkheid en menselijke eigenschappen. De freak in de freakshow kan dan zowel als wonder der natuur als wonder der cultuur onderzocht worden.

⁹¹ Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, *Alfa- & Gammastralen. Valorisatiebeleid voor de Alfa- en Gammawetenschappen* (Rijswijk 2007) 9-15.

Conclusie

De reus Emanuel Anderson was een attractie op de kermis van Leeuwarden, waar de redacteur in de *Leeuwarder Courant* met enthousiasme over schreef. Nu, honderdvijfendertig jaar later, is de freakshow nog altijd een onderwerp waarover veel geschreven wordt. Onderzoekers zijn het erover eens dat de freakshow in de negentiende eeuw een populair evenement was, omdat het publiek verwonderd was over de abnormaliteit van de mensen zoals Anderson. De mogelijkheid dat Anderson wellicht niet precies twee meter vijfendertig was maakte hem alleen maar interessanter. Niets was namelijk wat het leek in de freakshow. De rol van freak werd geconstrueerd door de spectaculaire show die rondom het reusachtige lichaam van een persoon als Anderson gecreëerd was.⁹² De betekenis van dit lichaam is het centrale onderwerp van debat geworden, en de uitkomst heeft het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten binnen Disability Studies beïnvloed.

Duidelijk is geworden dat er in het debat over de duiding van een lichamelijke handicap twee heersende theorieën zijn te onderscheiden, het essentialisme en het sociaalconstructivisme. Waar het essentialisme er vanuit gaat dat menselijke eigenschappen onveranderlijk en biologisch van aard zijn, stelt het sociaalconstructivisme dat de werkelijkheid uit culturele constructies bestaat. Het interdisciplinaire onderzoeksgebied van Disability Studies is gegrond op een sociaalconstructivistische basis. Lichamelijk gehandicapten worden gezien als mensen met een afwijking die te maken krijgen met handicaps omdat de samenleving niet om kan gaan met menselijke variatie. Deze theoretische benadering van het sociaalconstructivistische wordt toegepast op het onderzoek naar lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. In het onderzoek van onder anderen Garland-Thomson, wordt gesteld dat de freakshow een voorbeeld is van de hegemonie van de normaliteit. Het publiek gebruikte de freak op het podium om zichzelf te definiëren en hierdoor is er een stigma gekomen op lichamelijk gehandicapten. Het wetenschappelijk onderzoek naar de freakshow moet dan ook de samenleving op zichzelf laten reflecteren en ervoor zorgen dat het stigma van lichamelijk gehandicapten afgehaald wordt.

Het essentialisme en het sociaalconstructivisme domineren het denken over menselijke eigenschappen en bepalen daarmee de manier waarop er onderzoek gedaan wordt naar

⁹² Featherstone, 'Showing the Freak', 135-142.

lichamelijk gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. Beide uitgangspunten schieten echter tekort, omdat het gericht is op politieke doeleinden in het heden en het in stand houden van een allesomvattende theorie over het verleden. Het corporalisme zoals Wahrman het beschrijft, zou een vruchtbare nieuwe theoretische benadering van lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow kunnen zijn, omdat daarbij gezocht wordt naar een middenweg tussen de vorming van de werkelijkheid door natuur en door cultuur. Er wordt gekeken naar de onveranderlijke natuur eindigt en waar de veranderlijke cultuur begint. Hierdoor hoeft het onderzoek niet langer meer in dienst te staan van een politiek doel of de verdediging van het essentialisme of sociaalconstructivisme en kan er geprobeerd worden het fenomeen freakshow beter te begrijpen.

Ik heb mij in dit onderzoek gericht op het beschrijven en bekritisieren van de verschillende theoretische benaderingen van lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. De uitvoering van een studie naar de freakshow vanuit een nieuwe, corporalistische, benadering zou in de toekomst verricht kunnen worden. Wellicht zal dan blijken dat er meer ruimte is om gehoor te geven aan Bogdan's suggestie om het onderzoek te richten op de acceptatie van lichamelijke gehandicapten in de negentiende-eeuwse freakshow. Emanuel Anderson zou dan mogelijk niet langer een gestigmatiseerde gehandicapte zijn, maar iemand die zijn bijzondere lengte heeft kunnen gebruiken om een goede boterham mee te verdienen in de showbusiness. Of niet, want ook dat blijft mogelijk.

Literatuurlijst

Bronnen

Geheugen van Nederland, 'Kermiswandelaar DE VERMAKELIJKE AMSTERDAMSCHER KERMIS-WANDELAAR Van Zondag den 6den tot Zaterdag den 12den September 1835', [www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/KBMI01:LblMoormannC166/&p=1&i=16&st=wandelaar&sc=\(wandelaar\)/ \(27/01/2010\)](http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/KBMI01:LblMoormannC166/&p=1&i=16&st=wandelaar&sc=(wandelaar)/ (27/01/2010)).

Leeuwarder Courant, 16 juli 1876.

Warren, Livinia, 'Mrs. Tom Thumb's Autobiography', *New York Tribune Sunday Magazine*, September (1906).

Literatuur

Adams, Rachel, *Sideshow U.S.A.: Freaks and the American Cultural Imagination* (Chicago 2001).

Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, *Alfa- & Gammastralen. Valorisatiebeleid voor de Alfa- en Gammawetenschappen* (Rijswijk 2007).

Bogdan, Robert, *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit* (Chicago 1988).

Brande, J.L. Van den e.a., *Kindergeneeskunde* (Maarssen 1998).

Burke, Peter, *Wat is Cultuurgeschiedenis?* (Utrecht 2007).

Campbell, Jane en Mike Oliver, *Disability Politics. Understanding Our Past, Changing Our Future* (Londen 1996).

Corker, Mairian en Tom Shakespeare (e.d.), *Disability/Postmodernity. Embodying Disability Theory* (Londen 2002).

- Davis, Lennard J. (ed.), *The Disability Studies Reader* (New York 1997).
- DeLamater, John D. en Janet Shibley Hyde, 'Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality', *Journal of Sex Research*, 35:1 (1998).
- Featherstone, Ann, 'Showing the Freak. Photographic Images of the Extraordinary body', in: Simon Popple and Vanessa Toulmin (ed.), *Visual Delights. Essays on the Popular and Projected Image in the 19th Century* (Wiltshire 2000).
- French, S., 'Disability, impairment or something in between?', in: Swain e.a. (e.d.), *Disabling Barriers – Enabling Environments* (Londen 1993).
- Garland-Thomson, Rosemarie, *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* (New York 1997).
- Garland-Thomson, Rosemarie, 'Feminist Disability Studies', *Signs Journal of Women in Culture and Society* 30:2 (2005).
- Garland-Thomson, Rosemarie (e.d.), *Freakery. Cultural Spectacles of the Extraordinary Body* (New York 1996).
- Iggers, G.G., *Historiography in the Twentieth Century* (Hanover 1997).
- Keyser, Marja, *Komt dat Zien! De Amsterdamse Kermis in de Negentiende Eeuw* (Amsterdam 1976).
- Kudlick, Catherine J, 'Disability History: Why We Need Another "Other"', *American Historical Review* 108:3 (2003).
- Nickell, Joe, *Secrets of the Sideshows* (Lexington 2005).
- Oliver, Michael, *Understanding Disability. From Theory to Practice* (Londen 1996).
- Oxford Dictionary of Philosophy, 'Essentialism',
www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t98.e1139 (27/012011).

Price, Janet E., 'Engaging Disability', *Feminist Theory* 8:1 (2007).

Reiss, Benjamin, 'P.T. Barnum, Joyce Heth and Antebellum Spectacles of Race', *American Quarterly* 51:1 (1999).

Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Naturalistic Approaches to Social Construction',
Plato.stanford.edu/entries/social-construction-naturalistic (27/01/2010).

Tromp, Marlene (ed.), *Victorian Freaks: The Social Context of Freakery in the Nineteenth Century* (Columbus 2008).

Wahrman, Dror, 'Change and the corporeal in the seventeenth- and eighteenth-century gender history; Or, can cultural history be rigorous?', *Gender & History* 20:3 (2008).

Verenging van Nederlandse Universiteiten, *De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening. Principes van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek* (2004).